

KONRAD GŁOMBIK

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego

JAMES F. KEENAN, *University Ethics. How Colleges Can Build and Benefit from a Culture of Ethics*, Wyd. Rowmann & Littlefield, Lanham – Boulder – New York – London 2015, s. 282, ISBN 978-1-4422-2372-1.

Jak każdą grupę społeczną, tak również świat akademicki dotykają różne problemy, które rodzą pytania natury etycznej. Dotyczy to zarówno zwyczajnych relacji międzyludzkich i wzajemnego traktowania się, jak również zachowań w sferze profesjonalnej, związanej z wykonywaniem obowiązków akademickich, prowadzenia badań naukowych i publikowania ich wyników, aż po poważne kwestie dotyczące kierowania uczelnią, wyznaczania kierunków rozwoju czy poszukiwania źródeł finansowania. Wszystkie obszary życia i funkcjonowania uniwersytetu wskazują na szczególną ważność standardów etycznych, podobnie jak jest to w środowisku medycznym, prawniczym, w sferze ekonomii i finansów, czy dziennikarstwie. W tym kontekście można mówić o specyficznej etyce uniwersyteckiej, która jest nie tylko sposobem podejścia do pojawiających się w działalności akademickiej problemów natury etycznej, ale chodzi w niej o propozycję wykształcenia integralnej kultury etyki uniwersyteckiej, która będzie inspirować wspólnotę akademicką i będzie istotnym elementem misji uniwersytetu. Zagadnienie kultury etyki uniwersyteckiej stało się tematem publikacji *University Ethics* wydanej w wydawnictwie *Rowmann & Littlefield* w USA, której autorem jest James F. Keenan SI – profesor w Katedrze Canisiusa i dyrektor Instytutu Jezuickiego w *Boston College*, autor licznych publikacji z zakresu teologii moralnej oraz pomysłodawca, założyciel i pierwszy przewodniczący międzynarodowej sieci katolickich teologów moralistów *Catholic Theological Ethics in the World Church*.

Kulturę etyczną w środowisku uniwersyteckim Keenan przedstawił w oparciu i w odniesieniu do konkretnej sytuacji, problemów i doświadczeń świata akademickiego w USA. Niezależnie od tego, proponowana przez niego kultura etyczna jest aktualnym wyzwaniem dla świata akademickiego w całym świecie, a jej uniwersal-

ne zasady dotyczą nie tylko społeczeństwa amerykańskiego, lecz są ciekawą propozycją kultury etycznej dla wszystkich środowisk uniwersyteckich, niezależnie od specyficznego kontekstu społeczno-kulturowego, w którym funkcjonują.

Swoje refleksje na temat głównych elementów, sposobów budowy i korzyści kultury etycznej w świecie akademickim Keenan przedstawił w 11 zwięzłych rozdziałach. Właściwe treści książki poprzedza krótkie słowo wstępne, w którym autor wyraża słowa wdzięczności instytucjom i osobom, które przyczyniły się do powstania dzieła. Na końcu książki znajduje się wykaz przypisów do poszczególnych rozdziałów, a także indeks rzeczowy i osobowy, ułatwiający orientację w bogatych treściach publikacji. Ostatnia strona zawiera krótką notę o autorze.

Punktem wyjścia refleksji o etyce uniwersyteckiej są uwagi dotyczące braku etyki w tym środowisku, co Keenan obrazuje przy pomocy konkretnych problemów, jakie miały miejsce w różnych środowiskach akademickich w USA. Podaje on przykłady nieetycznych praktyk ograniczania wolności badań naukowych, korupcji, molestowania seksualnego, czy plagiatów. Przywołane przykłady nie dotyczą braku wykładów z etyki na amerykańskich uczelniach, ale wiążą się z faktem, że ich treści nie dotyczą profesjonalnego życia uniwersyteckiego i zarazem potwierdzają konieczność takiego ujęcia etyki na uniwersytecie. Zdaniem Keenana, problemem jest to, że na uniwersytetach uczy się etyki wszystkich zawodów, z wyjątkiem własnego środowiska (s. 9). Dla wyjaśnienia konieczności etyki w przestrzeni publicznej, jaką jest świat uniwersytecki, autor posłużył się rozumieniem etyki w wybranych innych instytucjach. Wychodząc od ukazania rozumienia i znaczenia etyki i skutków jej braku w środowisku medycznym oraz posłudze duszpasterskiej w Kościele, wskazuje na przeszkody kształtowania kultury etyki profesjonalnej w świecie akademickim. Do przeszkód tych zalicza zarówno postawy przedstawicieli świata akademickiego, jak też pewne struktury i standardy zachowań oraz brak publikacji na temat etyki uniwersyteckiej.

Problematyce literatury dotyczącej etyki uniwersyteckiej został poświęcony odrębny rozdział książki, w którym autor ukazuje powolny, ale niezawodny proces powstawania literatury uniwersyteckiej na temat etyki uniwersyteckiej. W istocie chodzi w nim o rozwój kontekstu, klimatu i struktur promujących kulturę etyczną w środowisku uniwersyteckim. Powołując się na dzieło Johna H. Newmana pt. *The Idea of University*, Keenan ukazał filozoficzne podstawy potrzeby uniwersytetu, a następnie powołując się na publikacje dotyczące istoty działalności uniwersyteckiej wydane w przeszłości, ukazał, że kwestie etyczne są w nich raczej rzadkością. Tymczasem etyczne zachowania w działalności uniwersyteckiej należą do konstytutywnych elementów uniwersytetu i kompetencji uniwersyteckich. Współczesne krytyczne publikacje na temat tożsamości i misji uniwersytetu wskazują na

potrzebę reformy, nie uwzględniając jednak przy tym konstytutywnej roli etyki. Tymczasem, zarówno w administracji uniwersyteckiej, jak i w funkcjonowaniu poszczególnych wydziałów, konieczna jest kultura etyczna. Autor dokonał rozróżnienia etyki akademickiej, będącej przedmiotem wykładów, od etyki uniwersyteckiej, stosowanej w: sposobie prowadzenia wykładów akademickich i badań naukowych, w trakcie przeprowadzania egzaminów, uzyskiwania stopni naukowych, ewaluacji, postawach studentów i profesorów, działaniach administracji uczelni, procedurach głosowania.

Ukonkretniając swoją koncepcję kultury etycznej na uniwersytecie, Keenan rozpoczął od przedstawienia wyzwań dotyczących nauczycieli akademickich. Podstawowym wymogiem etycznym w tym środowisku jest samoświadomość powołania i służby na rzecz wspólnoty uniwersyteckiej oraz postawa solidarności. Elementem kultury etycznej jest wypełnianie obowiązków dydaktycznych nie z racji finansowej lukratywności, ale jako istotny element profesji przekazywania prawdy. Problemem w tym zakresie może być czasami poświęcenie się prowadzeniu badań z niekorzyścią dla działalności dydaktycznej, ale może też zdarzyć się odwrotność w dysproporcji wzajemnej relacji między prowadzeniem badań naukowych i działalnością dydaktyczną. W refleksjach na temat kultury etycznej w środowisku nauczycieli akademickich autor przywołał m.in. dokument Amerykańskiej Federacji Wykładowców (*American Federation of Teachers*) z 2010 r. i ukazał złożoność problemów działalności nauczycieli akademickich w USA, wskazał na osobisty i rzeczywisty wymiar ich pracy oraz postuluje innowacyjne odpowiedzi na te sytuacje. Keenan uważa, że sytuacja wykładowców akademickich jest przede wszystkim kwestią etyczną. Na wielu płaszczyznach ich zatrudnienie nie odpowiada zasadom sprawiedliwości i uczciwości. Kwestia ta wymaga odpowiednich podmiotów, którzy rozpoznają sytuacje niesprawiedliwości, a ze strony wykładowców postawy solidarności. Solidarność, zdaniem autora, nie jest aktem miłosierdzia, ale uczestnictwem w tym samym projekcie i wejściem w relacje angażujące osiągnięcie wspólnych celów, nie jest uczuciem, ale stanem praktycznych działań, a także praktyczną kolegalnością, która jest sercem solidarności akademickiej.

Mocno kontekstualny charakter ma przedstawiony przez Keenana kulturowy krajobraz współczesnego świata uniwersyteckiego bez etyki. Choć charakterystyka problemów dotyczy konkretnej sytuacji w USA, to zjawiska, o których mowa, mogą też być obecne w środowiskach uniwersyteckich w innych krajach. Zaprzeczeniem ważnego wymiaru kultury etycznej na uniwersytecie, jakim jest solidarność naukowców, jest indywidualizm i niezdolność lub brak gotowości do pracy zespołowej. Kolejnym problemem i wyzwaniem etycznym jest to, że uniwersytet nie jest profesjonalnym światem relacji dla wszystkich, ale serią relacji

opartych na „składaniu lenna” z hierarchicznymi klasami, czy kastowością, które funkcjonują na wszystkich szczeblach struktury uniwersyteckiej. Autor podkreśla, że brak kultury etycznej na uniwersytecie zajmują negatywne zjawiska, które opisuje na konkretnych przykładach, opierając się na krytycznych studiach dotyczących życia uniwersyteckiego w USA. Konkludując charakterystykę wypaczeń funkcjonowania życia uniwersyteckiego, Keenan stwierdza, że prawdziwe zainteresowanie uniwersytetem, na którym studenci uczą się współpracy w dziedzinie krytycznego myślenia i wrażliwości na dobro wspólne, domaga się kultury etycznej (s. 79).

Innym poważnym zaprzeczeniem kultury etycznej w środowisku uniwersyteckim jest zjawisko oszustw. Nie jest to zjawisko nowe, ale współcześnie alarmujące są jego rozmiary oraz uwikłanie w nich, którzy pod żadnym względem nie powinni mieć z nim nic do czynienia. Autor opisuje mechanizm rozprzestrzeniania się zjawiska oszust, które znajduje poparcie w środowisku. W obliczu tego zjawiska ważne są honorowe kody zachowań w świecie uniwersyteckim, które są elementem kultury etycznej. Z tej racji, że oszustwa są mocno zakorzenione w ignorancji, ważniejsza w ich przeciwdziałaniu, bardziej niż środki kontrolne, jest prewencja w postaci wykładów na temat mechanizmu i negatywnych skutków oszustw dla dobra wspólnego i akademickiej integralności. Rozwój kultury etycznej na uniwersytecie, w przekonaniu autora, może pomóc nie tylko w zwalczaniu wykroczeń i praktyk oszukiwania, ale może pomóc także w przewyciężeniu kultury, która redukuje edukację do transakcji handlowej i pomoże kultywować wrażliwość na dobro wspólne (s. 95).

Odrębny rozdział książki na temat etyki uniwersyteckiej został poświęcony nagannym zachowaniom studentów. Zjawisko to staje się coraz poważniejsze i obejmuje zachowania rasistowskie, robienie głupich kawałów (*hazing*), związane z coraz większą brutalnością i niebezpieczeństwami, życie imprezowe i spożywanie alkoholu, przemoc seksualna i coraz częściej zdarzające się gwałty. Niezależnie od tego, czy na uniwersytecie mamy do czynienia ze zjawiskiem studenckiej braterskości (*fraternity*) i działalnością różnych grup zainteresowań, złe zachowania studentów są rzeczywistością o charakterze progresywnym. Zdaniem Keenana brak etyki na kampusach uniwersyteckich znajduje wyraz nie tylko we wskazanych zachowaniach i akcjach studenckich, ale również w milczeniu o tych problemach przez osoby odpowiedzialne za poszczególne wydziały, jak również w deficycie decyzyjnym administracji uniwersyteckiej. W podsumowaniu refleksji na temat złych zachowań w środowisku studenckim autor wyraził przekonanie, że uniwersytety powinny być promotorami afirmacji znaczenia i ważności takich podstawowych wartości, jak: uczciwość, dotrzymywanie zobowiązań, wolność wypowiedzania się

i niestosowania przemocy. Wartości te są nie tylko istotnymi zasadami cywilizowanego społeczeństwa, ale ostatecznie zależy od nich także proces edukacyjny i badawczy (s. 124).

Osobne rozdziały książki zostały poświęcone dwóm niepokojącym zjawiskom w środowisku uniwersyteckim w USA, jakimi są napaści ze względu na płeć oraz złe traktowanie odmienności i rasizm. Przemoc seksualna wobec kobiet była i jest obecna na amerykańskich kampusach uniwersyteckich. Zjawisko to wiąże się z problematyką *gender*, które powinno być elementem kultury etycznej na uniwersytecie. Dyskusje na temat problematyki *gender* na uniwersytetach jest punktem wyjścia dla dalszych dyskusji o etyce uniwersyteckiej. W obszarze tego problemu można sprawdzić znaczenie wydziałów używających własnych metod badawczych, nauczania i polepszenia możliwości, szczególnie w świetle zagadnień etycznych dotyczących uprzedzeń i dyskryminacji na tle różnic płciowych. Ostatecznie chodzi o sprawiedliwe traktowanie kobiet, a brak poczucia wspólnoty uniwersyteckiej w tym zakresie na pierwszym miejscu ma związek z kwestią sprawiedliwości. Ważnym wyzwaniem dla uniwersyteckiej kultury etycznej jest sprawa traktowania odmienności i rasy. Odmienność w jej różnych odmianach jest przyszłym obliczem uniwersytetów amerykańskich, a różnorodność rasowa na uniwersytecie jest nieodłącznie związana z historią Stanów Zjednoczonych. Pomimo tego można obserwować na uniwersytetach amerykańskich zachowania o charakterze rasistowskim i brak poszanowania odmienności. W przekonaniu autora *University ethics* promowanie budowania mostów na uniwersytetach pomiędzy studentami różnego pochodzenia przyczyni się do zmniejszenia napięć i zainspiruje studentów, nauczycieli akademickich i pracowników administracji do większego partnerstwa i budowania wspólnoty, co jest pierwszym krokiem w kierunku rozwoju kultury etycznej (s. 172).

Autor stwierdza, że tłem wielu kwestii przedstawionych w książce było wyzwanie przekształcenia (*commodification*). W pojęciu tym chodzi zasadniczo o drogę refleksji filozoficznej na temat wzrostu znaczenia administracji uniwersyteckiej w sensie przedsiębiorstwa korporacyjnego. Keenan dokonał analizy różnych znaczeń i wymiarów akomodacji na uniwersytetach w USA, ukazując ich złożoność. Wśród wielu pytań porusza kwestię tego, czy lokowanie większości dóbr edukacyjnych na uniwersytecie w ramach akomodacji jest właściwym rozwiązaniem dla wyzwań etycznych finansowania uniwersytetów. Rynkowa wydajność jest dobrem realnym uniwersytetu, ale czasami dążność do odpowiedzialności finansowej powoduje, że nauczyciele akademicy przekraczają standardy etyczne badań, wobec których powinni być także odpowiedzialni. Autor stawia pytanie: Czy w obliczu różnych form odpowiedzialności nie istnieją grani-

ce aktualnego dążenia do przekształceń? Konkludując zawile kwestie komodyfikacji na uczelniach w USA, Keenan stwierdza, że etyka z jej zasadami słuszności i odpowiedzialności oraz cnotami sprawiedliwości, uczciwości, szacunku i wierności pomaga kształtować sytuacje konfliktowe, które pojawiają się w ramach procesów przekształcania.

W podsumowaniu autor wskazał na inne obszary życia uniwersyteckiego, w których istotna jest kultura etyczna. Zaliczył do nich akademiki, ale także sprawy własności, ekologii, edukacji dla osób z rodzin o niskich zarobkach, a także uniwersyteckie kluby sportowe. Końcowe refleksje zostały poświęcone kwestii na temat: „Gdybym był rektorem uniwersytetu”. Za najważniejsze Keenan uznał doprowadzenie do uformowania uniwersyteckiego komitetu etycznego, którego celem byłoby wskazanie dróg wcielenia etyki uniwersyteckiej w życie akademickie.

Prezentowana książka jest oryginalnym przedstawieniem uniwersyteckiej kultury etycznej i wypełnia lukę badawczą w ważnej dla życia akademickiego kwestii. Autor analizuje problemy w różnych sferach życia uniwersyteckiego i w związku z nimi postuluje kulturę etyczną, której podstawowe elementy i zasady zostały przedstawione w publikacji. Dla polskiego czytelnika książka stanowi źródło poznania złożoności problemów, które towarzyszą działalności uniwersytetów, specyficzne dla kontekstu historyczno-kulturowego i społecznego Stanów Zjednoczonych. Niektóre z tych problemów w podobny sposób dotyczą odmiennego od amerykańskiego kontekstu życia uniwersyteckiego w Europie i w Polsce. Czytelnik znajdzie w książce uniwersalne zasady kultury etycznej na uniwersytecie. Kultura etyczna, którą postuluje Keenan, jest aktualnym wyzwaniem także w europejskim krajobrazie życia uniwersyteckiego, przeżywającym przeobrażenia na różnych płaszczyznach i doświadczający na różnych płaszczyznach życia uniwersyteckiego zjawisk wymagających stawiania pytań natury etycznej.

University Ethics została napisana jasnym i zrozumiałym językiem. Autor opisuje rzeczywistość, posługując się zarówno fachową literaturą naukową, publikacjami popularnonaukowymi, jak również własnymi obserwacjami, czy spostrzeżeniami współpracowników. Jako wiodący w USA teolog moralista, Keenan formułuje uzasadnione i przekonujące wnioski i przedstawia podstawowe elementy uniwersyteckiej kultury etycznej. Poszczególne rozdziały są zwarte, a zawarte w nich treści zostały wyszczególnione podtytułami. Większość rozdziałów zawiera zwarte podsumowania treści. Książka może stać się inspiracją dla refleksji na temat etycznych wymiarów życia uniwersyteckiego na różnych płaszczyznach i w odniesieniu do różnych jego podmiotów – zarówno władz uniwersyteckich i nauczycieli akademickich, jak też pracowników administracyjnych

i studentów. Ostatecznie w projekcie uniwersyteckiej kultury etycznej chodzi o kierowanie się w życiu i działalności uniwersyteckiej standardami etycznymi, co jest ważne niezależnie od kontekstu społeczno-kulturowego i szerokości geograficznej.